

Sarı Abdullah Münşeâtında Osmanlı-Babürlü Diplomatik İlişkilerine Dair Mektuplar

Fatih Bayram*

Giriş

Münşeât mecmuaları, Padişahların mektuplarını bir araya getiren kaynaklar olması açısından önem taşımaktadır. Osmanlı münşeât mecmualarında Türkçe mektupların yanı sıra Arapça ve Farsça mektuplara da yer verilmektedir. Osmanlı'da en meşhur münşeât mecmuası Feridun Ahmed Bey (ö. 1583)'e aittir.¹ Feridun Bey, *Münşe'âtü's-selâtin* adlı eserini III. Murad (1574-95)'ın cülûsundan kısa bir süre sonra Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa aracılığıyla Pâdişah'a takdim etti.²

- * Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE, fatih.bayram@medeniyet.edu.tr ORCID: 0000-0002-3601-7053
- 1 Babasının ismi Abdülkadir olan Feridun Ahmed Bey'in nerede ve ne zaman doğduğu tam olarak bilinmemektedir. Feridun Ahmed Bey, defterdar Çivizâde Abdi Çelebi'nin himayesinde yetişmiş bir bürokrattı. Daha sonra Rumeli Beylerbeyi olan Sokollu Mehmed Paşa'nın himayesine girdi. Kanuni'nin 1554 yılındaki Nahçıvan Seferi'ne de katıldı. Sokollu'nun 1565 yılında sadrazam olmasından sonra Divân-ı Hümâyûn kâtipleri arasına girdi. 12 Haziran 1570 tarihinde reisülküttâplık vazifesine getirilen Feridun Bey üç buçuk yıl sonra da nişancılık vazifesine atandı. II. Selim (1566-1574)'in ölümü sonrası tahta çıkmak için Manisa'dan İstanbul'a hareket eden III. Murad (1574-1595), nişancı Feridun Bey'in Mudanya İskeleyi'nde bulunan zahire gemisine binmişti. Yeni Padişah'ın bu iyiliğini unutmayacağını düşünen Feridun Bey yanılmıştı. III. Murad, II. Selim döneminde büyük nüfuz sahibi olan Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa'yı azletmesi de onun yetkilerini kısıtladı. Sokollu'nun himayesinde olan Feridun Bey, 10 Nisan 1576 tarihinde nişancılıktan azledilip önce Semendire sancak beyliğine ve daha sonra ise Köstendil sancak beyliği vazifesine tayin edildi. Feridun Bey, 1581 yılında tekrar nişancılık görevine getirildi. Rüstem Paşa ile Mihrimah Sultan'ın kızları olan ve müteveffâ Semiz Ahmed Paşa'nın daha önceki eşi olan Ayşe Sultan ile 1582 yılı Nisan ayında evlendi. Bu evlilikten yaklaşık on bir ay sonra 16 Mart 1583 tarihinde vefat eden Feridun Bey'in Mimar Sinan tarafından inşa edilen türbesi Eyüp'tedir. Feridun Bey'in *Nüzhet-i Esrâr* ve *Münşe'âtü's-selâtin*'in yanı sıra *Miftâh-ı Cennet* adlı bir ahlâk risalesi de bulunmaktadır. Feridun Ahmed Bey'in hayatı ve eserleri hakkında bkz. Abdülkadir Özcan, "Feridun Ahmed Bey (ö. 991/ 1583)," *TDV İslam Ansiklopedisi*, C 12 (1995), s. 396-397. H. Ahmet Arslantürk, "Nişancı Feridun Ahmed Paşa'nın Vakfiyesi ve Vakıfları," *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C 2, sayı: 3 (Ocak 2012), 91-108: 91. Feridun Bey, *Nüzhet-i Esrârü'l-Ahyâr der Ahbâr-ı Sefer-i Şigetvar, Sultan Süleyman'ın Son Seferi*, haz. H. Ahmet Arslantürk, Günhan Börekçi, redaksiyon: Abdülkadir Özcan (İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi, 2012), s. 17, 25.
 - 2 III. Murad döneminin mühim kaynakları arasında yer alan Selânikî tarihinde, Feridun Bey'in Osmanlı sultanlarına ait mektupları (*nâme-i hümâyûn*) ve ahidnâmelerin yanı sıra diğer hükümdarlar tarafından Osmanlı padişahlarna yazılan mektupları bir araya getirme gayreti övülmektedir.

Diğer bir münşeât mecmuası ise IV. Murad (1623-40) dönemi reisülküttablarından olan Sarı Abdullah Efendi'ye aittir.³

Sarı Abdullah Efendi (1584-1660)'ın *Düsturu'l-İnşa* adlı eseri, Osmanlı siyasi tarihi için önemli bir kaynak hüviyetindedir.⁴ *Düsturu'l-İnşa* adlı eserde bizzat Sarı Abdullah Efendi'nin kaleminden çıkan mektuplar ya da fetihnamelere de yer verilmektedir.

Babürlü sultanlarının Osmanlı sultanlarına gönderdikleri mektuplarda, Osmanlılar'ın gazâ faaliyeti methedilmektedir. Ancak bazı durumlarda ise her iki devletin birbirlerine karşı üstünlük iddialarının neden olduğu diplomatik krizler yaşanmıştır. Aşağıda da değinileceği gibi, IV. Murad'ın Şah Cihan'a yolladığı bir mektup sonrası yaşananlar bu duruma örnek teşkil etmektedir. Osmanlı-Babürlü yazışmalarına ait örneklere geçmeden önce her iki devlet arasındaki ilişkilerin gelişim sürecine kısaca değeriendirmek uygun olacaktır.

Babürlü-Osmanlı Diplomatik İlişkileri

Babürlülerle Osmanlılar arasında diplomatik ilişkilerin Hümayun (1530-1556) döneminde başladığı kabul edilmektedir.⁵ Sarı Abdullah münşeâtında, Hümayun Şah'ın Seydi Ali Reis vasıtasıyla Kanunî'ye yolladığı mektuba yer verilmektedir.⁶

1566 yılındaki Sigetvar seferine katılan ve Feridun Ahmed Bey'in hizmetinde bulunan Selânikî Mustafa Efendi, böyle bir eserin "*mişlin ve nazirin*" yani benzerinin şimdiye kadar görülmediğini belirtmektedir. "*Pesendide-i âlem*" yani neredeyse herkesin beğenisini kazanan böylesine muazzam bir eserin "*çendân mu'leber olmaması*" yani padişah tarafından iltifata mazhar olmayışı üzüntüye neden olmuştur. III. Murad'ın bu mühim esere itibar etmemesinin nedeni ise, eserin içeriğinden çok Feridun Bey'in hâmisî durumunda olan Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa'nın nüfuzunu kırma isteği idi. III. Murad tahta çıktığında Sokollu Mehmed Paşa, sadrazamlıkta onuncu yılını yaşamaktaydı. Selânikî'nin *Münşe'âtü's-selâtin* hakkındaki görüşü için bkz. Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî (971-1003/1563-1595) I*, haz. Mehmet İpşirli (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999), s. 110.

3 Sarı Abdullah'ın hayatı ve münşeâtı hakkında daha fazla bilgi için bkz. Fatih Bayram, "Sarı Abdullah'ın *Düsturu'l-İnşa*'sındaki Serdarlık Beratları, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, sayı: 15 (2020 Bahar), s. 4-6.

4 Adnan Sadık Erzi, 'Türkiye Kütüphanelerinden Notlar ve Vesikalar,' *Belleten*, C XIV, sayı: 56 (Ekim 1950), s. 632; Ömer Faruk Akün, 'Sarı Abdullah Efendi (1584-1660)' *MEB İslam Ansiklopedisi*, C 10 (1967), s. 218. Sarı Abdullah Efendi'nin *Düsturu'l-İnşa* adlı münşeât mecmuasının başka nüshaları da bulunmaktadır. Bu mecmuanın farklı nüshaları hakkında bilgi için bkz. Ülker Aytekin, 'Sarı Abdullah Efendi ve Mesnevi-i Şerif Şerhi,' *yayınlanmamış doktora tezi* (Marmara Üniversitesi, 2002), s. 108-109.

5 Farooqi, *Mughal-Ottoman Relations*, s. 4.

6 Sarı Abdullah Efendi, *Düsturu'l-İnşa*, Beyazıt Kütüphanesi Yazma Eser Koleksiyonu, no. 5880, vrk. 129a -129b.

Her iki devlet arasındaki ilişkilerin nasıl seyrettiği konusunda bize fikir verebilecek en önemli kaynaklardan birisi de, IV. Murad dönemi reiüskütblarından olan Sarı Abdullah Efendi'nin münşeât mecmuasıdır. Münşeât mecmuasına geçmeden önce Babürler'e ismini veren Babür Şah'ın Osmanlı hakkındaki düşüncelerine kısaca değinmek yerinde olacaktır.

Babür Şah (1526-1530), *Babürname*'de Hindistan'ı fethederken savaş taktiğini Rum usulüne yani Osmanlı usulüne göre yaptığını belirtmekte ve ordusunda ateşli silah teknolojisine vâkıf olan Mustafa Rûmlu gibi “*tüfenkendâzlar*”ın bulunduğunu belirtmektedir.⁷ Babürnâmede, Mustafa Rûmlu gibi Osmanlı tebeasından olan kişilerden şükran ve minnetle bahsedilmesi her iki devlet arasındaki ilişkilerin sağlam temeller üzerine inşa edildiği izlenimini uyandırmaktadır. Bununla birlikte Babürnâmede, dönemin Osmanlı sultanı Kanunî'ye herhangi bir atfa rastlamamaktayız. Belki de bu durum her iki devletin birbirini iyi tanımamasından kaynaklanmaktaydı.

Babür Şah, ana tarafından Cengiz Han'ın; baba tarafından ise Timur'un soyundan gelmektedir. Böylesine seçkin bir soydan gelen Babürlü hükümdarları kendilerini Cengiz Han'ın ve Timur'un vârisi olarak görmekteydiler. Ekber Şah (1556-1605), Özbek hükümdarı Ubeydullah Han'a gönderdiği bir mektupta Mekke ve Medine'de hutbenin bir gün kendi adına okunmasını hayal ettiğini belirtmektedir.⁸ Hatta Ekber Şah'ın oğlu Selim Cihangir (1605-1627), *Cihangirnâme* adını alan hâtırâtında Osmanlılar'ın daha önce Emir Timur'a haraç ödediklerini belirterek Timur'un torunu olan Babürlüler'in Osmanlı'dan üstün olduğunu ima etmektedir.⁹ Ekber Şah'ın ve oğlu Cihangir'in bu menfî tutumuna karşın Şah Cihan (1627-1657) döneminde Osmanlı ve Babürlülerin karşılıklı olarak birbirlerine elçi gönderdikleri bilinmektedir.¹⁰

7 Gazi Zahirüddin Muhammed Babur, *Vekayi, Babur'un Hatıratı*, C 2, çev. Reşit Rahmeti Arat Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987, s. 298, 299.

8 Giancarlo Casale, *The Ottoman Age of Exploration* (Oxford University Press, 2010), s. 154.

9 Jahangir, *The Jahangirnama*, çev. Wheeler M. Thackston, Oxford University Press, 1999, s. 95. Safevilerle Kandahar meselesi yüzünden arası açılan Cihangir, Osmanlılarla ve Özbeklerle ittifak kurma arayışına girmiştir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Naimur Rahman Farooqi, *Mughal-Ottoman Relations, A Study of Political & Diplomatic Relations between Mughal India and the Ottoman Empire, 1556-1748* (Delhi: İdarah-i Adabiyat-i Delli, 1989), s. 33; Azmi Özcan, *Pan-Islamizm, Osmanlı Devleti, Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*, (Ankara: İSAM Yayınları, 1997), s. 13.

10 Şah Cihan'a gönderilen elçiler arasında Seyyid Muhyiddin, Zülfikar Ağa ve Maanzade Hüseyin Bey gibi sefirler yer almaktaydı. Bkz. Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1992), s. 226.

Cihangir'in saltanatının son yıllarında Safevîler'e karşı Osmanlılarla iyi ilişkiler kurma eğiliminde olduğu görülmektedir. Bu değişimde Kandahar meselesinin yanı sıra Cihangir'in babası Ekber Şah'ın tesirinden kurtulup kendine özgü bir siyaset takip etme gayreti de etkili olmuş olabilir. Şah Abbas'ın yayılcı siyaseti karşısında Bağdad'ı kaybeden Osmanlı'da nasıl ki IV. Murad gibi bir sultan zuhûr etmişse Babürlüler'de de Kandahar'ın elden çıkması sonucunda Şah Cihan gibi bir hükümdar ortaya çıkmıştı. Şüphesiz Şah Cihan'ın takip ettiği politikada babasının son yıllarında yaşanan gelişmelerin rolü büyüktü. Sarı Abdullah da münşeat mecmuasında Cihangirle ilgili mektuplara yer vermektedir.

Düstûru'l-İnşâ'da Hindistan ile ilgili Mektuplar

Hindistan Pâdişâhı Selim Han'a Gönderilen Nâme-i Hümayûn:

Selim Cihangir'in Osmanlılar'a karşı menfi tutumu Şah Abbas'ın Kandahar'ı Babürlüler'in elinden almasından sonra değişmiştir. Bu olayın öncesinde Safevîler'le iyi ilişki kurmak adına Osmanlılar'dan uzak durmayı düşünen Cihangir, Kandahar'ı kaybettikten sonra Safevîler'e karşı Osmanlılar ve Özbekler ile birlikte Sünnî bir ittifak kurma çabasına girişti.¹¹ Mecmuada yer alan mektup bu arayışın ürünüdür.

Selim Cihangir'in gönderdiği mektupta, Buhara Hânı'nın amcasının İstanbul'a geldiği, Şah Abbas'a karşı harekete geçildiği ve Hind diyarına karşı Safevîler'den bir saldırı olursa Osmanlılarla Özbekler'in yardıma koşacakları belirtilmektedir.¹² Mektupta ayrıca, “*mukaddemâ Özbek Hânı'nın oğlu olup hâlâ Buhara hânı olan Bahadır İmam Kulu Hân'ın 'ammîsi olan' Ay (?) Muhammed Hân'ın İstanbul'a geldiği*” belirtilmektedir.¹³ Muhammed Han'ın Mekke üzerinden Hindistan'a gitmek

11 Azmi Özcan, “Hindistan (Osmanlı-Hindistan İlişkileri)”, *DİA*, C 18 (1998), s. 82. Cihangir'in *Cihangirname* olarak bilinen Farsça hâtıratının Nevres-i Kadîm (ö. 1762) tarafından yapılan Türkçe çevirisi hakkında bkz. Nûrî'd-dîn Cihângîr Şâh, *Târîh-i Selim Şâh, IV. Babürlü Hükümdâr Cihângîr Şâh'ın Hâtıratı*, çev. Nevres-i Kadîm, haz. Fahri Unan (Ankara: TTK, 2013), s. XIII-LVIII. *Cihangirname*'nin içeriği hakkında ayrıca bkz. Fatih Bayram, “Cihangirname'nin Efsunlu Dünyası: Türk ve Moğol Yönetim Geleneğinin Hindistan'a Yansımaları,” *Türk Tarihçiliğinin Asırlık Çınarı Halil İnalçık'a Armağan*, ed. Mehmet Öz, Serhat Küçük, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 2017, s. 83-92.

12 Sarı Abdullah Efendi, *Düstûru'l-İnşâ*, Beyazıt Yazma Eser Kütüphanesi no. 5880, vrk. 41a-41b.

13 N. R. Farooqi, Babürlüler'in ve Özbek hanlarının elçi seçimi ile ilgili ilginç bilgilere yer vermektedir: “Selim Cihangir ve oğlu Şah Cihan, Özbek Hanı'na elçi olarak aslen Buharalı olan Mir Bereke'yi göndermişlerdi. Öte yandan Özbek Hanları ise, Babürlü hükümdarlarına gönderdikleri elçileri genelde Buhara'nın meşhur Nakşibendî ailesi olan Cuyberîler'den seçmekte idiler. İmam Kulu Han, Cihangir'e elçi olarak Hâce Abdürrahim Cuyberî'yi göndermişti.

istediği ve kendisiyle “muhabbet dolu bir mektup” (“*nâme-i muhabbet-meşhûr*”) gönderildiği ifade edilmektedir. Kendisinin kabulünden sonra “*vatan-ı me’lûfuna ve memleket-i ma’rûfuna eslem tarafından irsâl olunması*” hususunda yardım istirhâm edilmektedir.¹⁴ Mektupta ayrıca “*Şah Abbas-ı eşerri’n-nâs*” yani “*insanların en şerlisi olan Şah Abbas*” üzerine bir ordu gönderildiği de bildirilmektedir. Bu ifade bize o dönemki Safevî algısı hakkında bir fikir vermektedir.

Cihangir ile Şah Abbas arasında mektuplaşma:

Sarı Abdullah Efendi, münşeât mecmuasında Babürlü sultanı Selim Şah’ın ya da diğer adıyla Cihangir’in Şah Abbas’a gönderdiği mektuba ve Şah Abbas’tan gelen cevaba da yer vermektedir. Mecmuada Kandahar’ın Safevîler’in eline geçmesinden sonra yazılan sert üsluplu mektuplara yer verilmektedir.

Cihangir, Kandahar’ın Şah Abbas’ın eline geçmesinden dolayı çok kızgındır ve mektubunda sert bir üslup kullanmıştır. Şah Abbas ise cevabında, “*neviştên-i çonîn nâme-i ‘ayb-temâm*” ifadesiyle Cihangir’in mektubunun diplomatik teâmüllere uygun olmadığını belirtmektedir. Bununla birlikte, Şah Abbas Cihangir’i “*iftihâr-i selâtin-i Türk*” (“*Türk sultanlarının iftihar kaynağı*”) şeklinde övmeyi de ihmal etmemektedir.¹⁵

IV. Murad’ın Şah Cihan’a mektubu:

IV. Murad, küçük yaşta sultan olmuştu. Saltanatının ilk yıllarında onu en çok üzen olaylardan birisi, Bağdat’ın Safevîler’in eline geçmesiydi. Osmanlılar’ın Bağdat’ı tekrar ele geçirme çabaları bir türlü istenen sonucu vermeyince Sultan Murad, bizzat ordunun başına geçerek bu şehri fethetme gayretine girişti.

Babası Selim Cihangir’in ölümünden sonra tahta geçen Şah Cihan (1627-1657), Mir Zarif İsfahanî adlı bir elçiyi IV. Murad’a gönderdi.¹⁶ Mir Zarif’in geldiği sıralarda IV. Murad Bağdat seferinde olduğu için Sultan’ın elçiyi kabulü gecikti.¹⁷

Cihangir, Hâce Abdürrahim’e hiçbir elçiyi göstermediği kadar büyük saygı göstermiş ve üst düzey devlet yetkililerinin tamamının Özbek hanının Nakşi elçisinin huzurunda bulunmalarını emretmişti.” Yukarıda tercüme etmeye çalıştığım kısmın İngilizce aslı için bkz. N. R. Farooqi, “Mughal India and the Ottoman Empire: A Study in Early Modern Diplomacy and Diplomatic Procedure”, *Tarihte Türk-Hint İlişkileri Sempozyum Bildirileri*, 31 Ekim-1 Kasım 2002 (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2006), s. 113.

14 Sarı Abdullah Efendi, *Düstûru’l-İnşâ*, vrk. 41b.

15 Sarı Abdullah Efendi, *Düsturu’l-İnşa*, vrk. 42b.

16 Azmi Özcan, “Şah Cihan”, *DİA*, C 38 (2010), s. 251.

17 Uzunçarşılı, Mir Zarif’in getirdiği hediyeler ile ilgili ilginç bir hikâye anlatmaktadır: “IV. Murad 1048 H./1638 M.’de Bağdat seferinde iken Kızıldeniz yoluyla Şah Cihan’ın Mir Zarif adında

IV. Murad, Bağdat'ı fethedinceye kadar Hint elçisi Musul'da kalmış; daha sonra Tikrit'e davet edilerek memleketine dönüşüne izin verilmişti. Mîr Zarîf'in Hindistan'a dönüşüne izin veren IV. Murad, onun beraberinde Arslan Ağa'yı nâme-i hümâyûn ve hediyelerle birlikte Şah Cihan'a elçi olarak gönderdi. Arslan Ağa'dan sonra Seyyid Muhyiddin, Zülfikâr Ağa ve Maan-oğlu Hüseyin Bey adında elçiler Şah Cihan nezdine gönderildi.¹⁸ Şah Cihan'a gönderilen elçilerden böylece bahsettikten sonra mektubun içeriğine geçebiliriz.

Şah Cihan'ın mektubuna cevaben yazılan nâme-i hümâyûn, Allah'a hamd ile başlamaktadır. Mektubun giriş kısmında sultanların adâletinin dünyanın düzeni için sebep ("sebeb-i nizâm-ı hâl-i âlem") kılındığı belirtilmektedir. Mektupta, daha sonra Hz. Muhammed'in Allah'ın sevgisine mazhar olduğu ("habîb-i Hüdâ") ifade edilmekte ve O'nun dîni güçlendirmekle ve tahkim etmekle ("te'yîd-i dîn-i metîn") vazifelenirildiği vurgulanmaktadır.¹⁹ Mektupta, Hz. Peygamber'in ashâbına ve ehl-i beytine saygı ifadelerine de yer verilmektedir. Mektupta, ayrıca Mesnevî'den bir beyit de yer almaktadır.²⁰

Diğer nâme-i hümâyûnlarda olduğu gibi, IV. Murad'ın mektubunda da nâmenin gönderildiği sultana övgü dolu ifadelere rastlamaktayız. Şah Cihan, "hulâsa-i dâdmân-i havâkîn" ve "kişver-küşâ" gibi ünvanlarla övülmektedir. Emîr Zarîf'in, Osmanlı ordusu Musul sahrasında iken geldiği belirtilmekte; her iki devlet arasında

bir elçisiyle nâme ve hediyesi gelerek Musul'da Pâdişahla buluştu; getirdiği hediyeler arasında kurşun işlemez olduğuna itikat edilen üzerine gergedan postu kaplanmış bir siper vardı. Padişah bu kurşun işlemez siperi hedef yaparak attığı okla delmiş ve elçi heyetini hayrette bırakmıştır. Sultan Murad bundan sonra siperin içine beşyüz altın koyarak elçiyi tatyib etmiştir." İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, III. Cilt, 2. Kısım: XVI. Yüzyıl Ortalarından XVII. Yüzyıl Sonuna Kadar* (Ankara: TTK, 2011), s. 265.

18 Seyyid Muhyiddin, İstanbul'a Seyyid Ahmed isminde bir Babürlü elçisiyle beraber dönmüştü. Şah Cihan'ın elçisi İstanbul'a gösterişli hediyelerle ayak bastı: "Taraf-ı saltanat-ı Alîyye'den Hind pâdişâhu Şâh Cihân'a nâme-i hümâyûnla gönderilen Müteferrika Seyyid Muhyiddîn'e Şâh Cihân efzâl-ı ulemâsından Seyyid Ahmed nâm ilçisin koşup Âstâne-i Saâdet'e dâhil olduklarında mâht-ı mezburun yigirmi birinci Salı gününde kânun-ı kadîm üzere Dîvân-ı Hümâyûn'a getirülüp Arz odasında pâye-i serîr-i a lâya rûy-mâl idüp nâmesini virdi ve pişkeşi arz olundu. Envâ'ı tuhaf u tefârik-i kesîreden gayrı sâfi elmasla murassa' bir kuşak ve sâfi elmasla murassa' bir hançer getirmiş idi." Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi [*Osmanlı Tarihi (1648-1682)*], haz. Fahri Ç. Derin (İstanbul: Çamlıca, 2008), s. 52-53. Uzunçarşılı, Şah Cihan'ın gönderdiği elçinin isminin Ahmed değil, Mehmed olduğunu öne sürmektedir. 1656 yılında Hindistan'dan dönen Zülfikâr Ağa ile birlikte, Kâim Bey adında bir elçi Şah Cihan tarafından IV. Mehmed (1648-1687)'e gönderildi. Kâim Bey'e dönüşünde Maan-oğlu Hüseyin Bey Osmanlı elçisi olarak eşlik etti. Bu hususta ayrıntılı bilgi için bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 266-267.

19 Sarı Abdullah Efendi, *Düsturu'l-İnşa*, Süleymaniye Kütüphanesi Nuru Osmaniye koleksiyonu, no. 4304, vrk. 193a.

20 Sarı Abdullah, *Düsturu'l-İnşa*, vrk. 193b.

dostane ilişkilerin sürdürülmesinin öneminden söz edilmektedir. IV. Murad, Şah Cihan'ın Safevî ordusunu bozguna uğratmasından dolayı duyduğu memnuniyeti ifade etmekte ve Hindistan hükümdarının fetihlerinin devam etmesini ve Tanrı'nın feyzine mazhar olmasını dilemektedir: “*Dâimâ mazhar-ı fütûhât-ı cemîle-i sübhâniyye ve mazhar-ı füyûzât-ı celîle-i Rabbâniye olalar.*”²¹

IV. Murad, Hz. Ali'den önceki ilk üç halifeye karşı düşmanlık besleyen ve onlar hakkında haksız ithamlarda bulunan Safevî devletini cezalandırmak ve “*Bağdâd-ı behişt-âbâd*”ı fethetmek niyetiyle sefere çıktığını belirtmektedir. “*Şah-ı gümrah*”ın kendisine karşı durmaya gücü yetmemiş ve kuşatma fetihle neticelenmiş ve diyâr-ı Irak Osmanlı ülkesine bağlanmıştı.²² Osmanlı sultanı, Acem ülkesinin mescitlerinde ve minberlerinde dört halifenin övülmesi (*medâyihi-i çehâr-yâr-i güzîn ile teşrif eyleyüb*) ve onların itibarlarının iadesi emelinde idi.

Hindistan Pâdişâhı'nın Veziri'nden Sadrazam Mustafa Paşa'ya Gelen Mektup:

Mecmuada sultanların mektuplarının yanı sıra sadrazamların yazışmalarına da yer verilmektedir. İnceleyeceğimiz mektup Babürlü sadrazamından Osmanlı sadrazamına gönderilmiştir.

Farsça olan bu mektup, Babürlü sarayının IV. Murad tarafından gönderilen mektuba bir tepkisi niteliğindedir. IV. Murad'ın Şah Cihan'a daha önceden göndermiş olduğu nâme-i hümayûn, “*kesret-i büldân-ı memleket-i Hind'in*” yani Hindistan sultanının hükmettiği yerlerin isimlerinin yeterince ifade edilmeyişinden dolayı Babürlülere nezdinde rahatsızlığa sebep olmuştu. Babürlü sarayının IV. Murad'ın mektubundan dolayı duyduğu rahatsızlık, vezir Abdüsselâm İslam Han tarafından Arslan Ağa vasıtasıyla Kemankeş Mustafa Paşa'ya gönderilen mektupta bildirilmektedir.

Bu mektupta, devletler arasındaki yazışmalarda asırlardır süregelen geleneğe riayet etmedikleri için Osmanlı kâtipleri eleştirilmektedir. Hindistan pâdişâhının “dünyada eşi benzeri olmayan” (“*Keşmîr-i dil-pezîr ke der-[r]ây-ı zemîn şibh ve nazîr nedâred*”) Keşmir'in sultanı olduğu hatırlatılmaktadır. Osmanlı elçisi olarak gelen Zülfikar Ağa'ya Şah Cihan'ın iki devlet arasındaki dostluğu teyit eden şifâhî beyanlarda bulunduğu; ancak gönderilen mektuba bir tepki olarak bir nâme-i hümayûnun yazılmadığı; onun yerine Sadrazam tarafından bir mektup yazıldığı

21 Sarı Abdullah, *Düsturu'l-İnşa*, vrk. 194a.

22 Sarı Abdullah, *Düsturu'l-İnşa*, vrk. 195b.

ifade edilmektedir.²³ Diplomatik nezaket sınırlarını zorlayan bu mektuba Osmanlı sadrazamının cevabı gecikmeyecektir.

Sadrazam Mustafa Paşa'nın Hindistan Veziri'ne Mektubu:

Sadrazam Kemankeş Mustafa Paşa (ö. 1053/1644) tarafından Babürlü vezirine gönderilen mektubun başında şu ifade yer almaktadır: “*Sadr-ı A'zam Mustafa Paşa hazretlerinin cânibinden Hind Pâdişâhı'nın vezirine yazılan mektûbdur ki sâbıkâ re'îsü'l-küttâb olan 'Abdullah Efendi müsvedde itmişdir.*”²⁴ Reisülküttap Sarı Abdullah Efendi tarafından Sadrazam Kemankeş Mustafa Paşa için hazırlanan mektupta, IV. Murad'ın Bağdat'ı fethettikten sonra İstanbul'a döndüğü ve bir müddet sonra irtihal eylediği ve yerine kardeşi İbrahim'in sultan olduğu belirtilmektedir.

Babürlü vezirine gönderilen mektupta, Osmanlı elçisi Arslan Ağa'nın 1052 yılı Cemâziyelevvel ayının altıncı günü (2 Ağustos 1642) İstanbul'a döndüğü ifade edilmektedir. Kemankeş'in gönderdiği cevabî mektupta, Allah'ın padişahları memleketlerinin genişliği hususunda değil de halkın zayıflarına karşı adaletli ve merhametli davranıp davranmadıkları hususunda hesaba çekeceği ifade edilmektedir.

Kemankeş mektubunda Kâbe'nin, Mescid-i Nebevî'nin ve Mescid-i Aksâ'nın her türlü ihtiyacını karşılama vazifesinin ve onurunun Osmanlı sultanına ait olduğu hatırlatılarak ona karşı saygısızlığın pek hoş olmadığı ima edilmektedir. Hindistan sultanının Mekke, Medine ve Kudüs'ün sultanı olan Osmanlı Pâdişahı İbrahim'e muhabbet ve saygı duyması gerektiği veciz bir şekilde dile getirmektedir. Osmanlı elçisi Arslan Ağa'nın Hindistan'dan nâme-i hümâyûn ile değil de, vezir tarafından yazılan bir mektupla gönderilmesinin iki devlet arasındaki dostane ilişkilere gölge düşürdüğü ifade edilmektedir.

Sadrazam Mustafa Paşa ile Şehzâde Dârâ Şukûh arasındaki mektuplaşma:

Sarı Abdullah münşeâtında Şah Cihan'ın oğlu olan Dârâ Şukûh ile Sadrazam Mustafa Paşa'nın mektuplaşmalarına da yer verilmektedir. Şehzâde Dârâ Şukûh, Kadirî tarikatına mensuptu. İsmi Abdülkâdir Geylânî (ö. 1166)'den

23 Sarı Abdullah Efendi, *Düsturu'l-İnşa*, Beyazıt Kütüphanesi Yazma Eser Koleksiyonu, no. 5880, vrk. 44b- 46a. Mektubun İngilizce tercümesi için bkz. Joseph de Hammer, “Memoir on the Diplomatic Relations between the Courts of Delhi and Constantinople in the Sixteenth and Seventeenth Centuries,” *Transactions of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, C 2 (1830), 480-482.

24 Mektubun metni için bkz. Sarı Abdullah Efendi, *Düsturu'l-İnşa*, Beyazıt Kütüphanesi Yazma Eser Koleksiyonu, no. 5880, vrk. 46a-47a.

alan Kadîrlîk tarikatı zamanla Hindistan'a da yayılmıştı. Mian Mîr adındaki bir Kadîrî şeyhi Ekber Şah döneminde Lahor'a yerleşti. Şehzade Cihangir, bu zâttan oldukça etkilendi. Mian Mîr'in nüfuzu gittikçe arttı. Daha sonraki yıllarda Şah Cihan'ın oğlu Dârâ Şukûh, Mian Mîr (ö. 1635)'in müridi oldu. Mian Mîr'in ölümünden sonra Dârâ Şukûh, onun hayatını anlatan bir eser yazdı ve bu eserin bir bölümünü de Mian Mîr'in manevî kız kardeşi olarak kabul edilen Bibi Cemal Hatun'a tahsis etti.²⁵

Dârâ Şukûh, Molla Şevkî adında bir elçiyi İmamı Azam Ebû Hanife'nin ve Seyyid Abdülkâdir Geylânî'nin türbelerine hediye götürmekle görevlendirmişti. Sadrazam Mustafa Paşa, Dârâ Şukûh'un Molla Şevkî vâsıtasıyla gönderdiği mektuba yazdığı cevapta, Pâdişâh'ın da izni alınarak Molla Şevkî'nin "*Bağdad-ı behîşt-âbâd*"a güvenli bir şekilde ulaşabilmesi için yanına mûtemet adamlar tayin edildiği belirtmektedir. Mustafa Paşa'nın mektubunda, Molla Şevkî ile ilgilenilmesi hususunda Bağdat, Basra ve Lahsâ beylerbeylerine fermân-ı hümâyûn gönderildiği de özellikle belirtilmektedir.²⁶

Sonuç

Sarı Abdullah münşeâtında yer alan mektuplar, XVII. asır ortalarına kadar olan dönemi kapsamaktadır. Bundan sonraki döneme ait mektuplar, nâme-i hümâyûn defterlerinde yer almaktadır. Osmanlılar ile Babürlüler arasında yazışma geleneği -çok yoğun olmasa da- devam etmiştir. Her iki devlet arasındaki dostâne ilişkilerin bir örneği III. Ahmed ile Babürlü hükümdarı Ferruhsiyer'in mektuplaşmasında görülmektedir. Gerek Ferruhsiyer'in mektubu ve gerekse III. Ahmed'in cevabı oldukça dostâne bir üslup taşımaktadır.²⁷ Bu mektuplara bakıldığında her iki devlet de IV. Murad ile Şah Cihan arasındaki mektuplaşmada yaşanan diplomatik krizden ders almış gibidir.

25 Annemarie Schimmell, *The Empire of the Great Mughals: History, Art and Culture* (London: Reaktion Books, 2010), s. 135.

26 Sarı Abdullah Efendi, *Düsturu'l-İnşa*, Beyazıt Kütüphanesi Yazma Eser Koleksiyonu, no. 5880, vrk. 47a-48a.

27 Muhammed Ferruhsiyer tarafından III. Ahmed'e 1124 H. (1712-1713) yılında gönderilen mektup şu ifadelerle başlamaktadır: "*Hind Pâdişâhı'ndan Taraf-ı Saltanat-ı Seniyye'ye Gelen Nâmedir: Mâdâm ki 'âlemden nâmâdar olan pâdişâhların sehâb-ı 'adl ve insâfları perverişi ve 'âli mikdâr olan selâtinin hurşîd-i merhamet ve şefkatleri terbiyesi, devlet ve ikbâl bağçesi şükûfelerinin küşâdına sebep ve sa'âdet ve saltanat gülşeninin taze ve terliğine bâ'is ola ve dahi mültk-ı âlemin birbirine zuhûr iden ülfet ve meveddetleri ki silsile-i nizâm-ı intizâm-ı âferîniş ve sünûh iden re'fet ve mahabbetleri sebep-i râbta-i refâhiyyet ve emniyyet-i halâyık ola.*" *Bâb-ı Asafî Divân-ı Hümâyûn Sicilleri Nâme-i Hümâyûn Defterleri*, sıra no. 6 (Evâil-i Muharrem 1115- Evâsıt-ı Şa'ban 1133), belge no. 238.

Kaynaklar

Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'-nâmesi [Osmanlı Tarihi (1648-1682)], haz. Fahri Ç. Derin, İstanbul: Çamlıca, 2008.

Arslantürk, H. Ahmet. “Nişancı Feridûn Ahmed Paşa'nın Vakfiyesi ve Vakıfları,” *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C 2, sayı: 3 (Ocak 2012), 91-108.

Bâb-ı Asaflı Divân-ı Hümayûn Sicilleri Nâme-i Hümayûn Defterleri, sıra no. 6 (Evâil-i Muharrem 1115- Evâsıt-ı Şa'ban 1133), belge no. 238.

Bayram, Fatih. “Cihangirnâme'nin Efsunlu Dünyası: Türk ve Moğol Yönetim Geleneğinin Hindistan'a Yansımaları,” *Türk Tarihçiliğinin Asırlık Çınarı Halil İnalçık'a Armağan*, ed. Mehmet Öz, Serhat Küçük, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, 2017, s. 83-92.

Bayram, Fatih. “Sarı Abdullah'ın Düstûru'l-İnşâ'sındaki Serdarlık Beratları,” *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, sayı: 15 (2020 Bahar), s. 1-32.

Casale, Giancarlo. *The Ottoman Age of Exploration*, Oxford University Press, 2010.

Hammer, Joseph de. “Memoir on the Diplomatic Relations between the Courts of Delhi and Constantinople in the Sixteenth and Seventeenth Centuries,” *Transactions of the Royal Asiatic Society of Great Britain and Ireland*, C 2 (1830), s. 462-486.

Farooqi, Naimur Rahman. *Mughal-Ottoman Relations, A Study of Political & Diplomatic Relations between Mughal India and the Ottoman Empire, 1556-1748*, Delhi: İdarah-i Adabiyat-i Delli, 1989.

Feridun Ahmed Bey, *Nüzhet-i Esrârü'l-Ahyâr der Ahbâr-ı Sefer-i Sıgetvar, Sultan Süleyman'ın Son Seferi*, haz. H. Ahmet Aslantürk, Günhan Börekçi, redaksiyon: Abdülkadir Özcan, İstanbul: Zeytinburnu Belediyesi, 2012.

Gazi Zahirüddin Muhammed Babur, *Vekayi, Babur'un Hatıratı*, C 2, çev. Reşit Rahmeti Arat, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987.

Jahangir, *The Jahangirnama*, çev. Wheeler M. Thackston, Oxford University Press, 1999.

Nürü'd-dîn Cihângîr Şâh, *Târîh-i Selîm Şâh, IV. Bâbürlü Hükümdârî Cihângîr Şâh'ın Hâtrâtı*, çev. Nevres-i Kadîm, haz. Fahri Unan, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013.

Özcan, Azmi. “Hindistan (Osmanlı-Hindistan İlişkileri)”, *DİA*, C 18 (1998), s. 81-85.

Özcan, Azmi. *Pan-İslamizm, Osmanlı Devleti, Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*, Ankara: İSAM Yayınları, 1997.

Sarı Abdullah Efendi, *Düsturu'l-İnşa*, Beyazıt Kütüphanesi Yazma Eser Koleksiyonu, no. 5880.

Sarı Abdullah Efendi, *Düsturu'l-İnşa*, Süleymaniye Kütüphanesi Nuru Osmaniye koleksiyonu, no. 4304

Schimmell, Annemarie. *The Empire of the Great Mughals: History, Art and Culture*, London: Reaktion Books, 2010.

Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî (971-1003/1563-1595) I*, haz. Mehmet İpşirli, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999.

Unat, Faik Reşit. *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1992.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi, III. Cilt, 2. Kısım: XVI. Yüzyıl Ortalarından XVII. Yüzyıl Sonuna Kadar*, Ankara: TTK, 2011.

